

Tabu-tema: nepročitane knjige

Uvijek će biti više knjiga koje nismo pročitali od onih koje smo uspjeli pročitati. Možemo cijeli život posvetiti čitanju i opet će biti više knjiga koje su nam ostale nepoznate. Takva nas spoznaja može obeshrabriti da uopće nastavimo s čitanjem, a napetost između pročitanih i nepročitanih knjiga najviše se osjeća u zanimanju nastavnika. Nastavnici su stalno izloženi pozivu da prikazuju, komentiraju i raspravljaju o knjigama, pa se dogodi da moraju govoriti i o knjigama koje nisu pročitali. Prihvatanje takvoga rizika za francuskoga teoretičara Pierrea Bayarda pokazuje da govor i sud o nekoj knjizi nije nužno vezan za čitanje iste knjige stranicu po stranicu.

Prema Bayardu, u akademskim krugovima, ali i ne samo u njima, vlada *sveopće licemjerje*, odnosno *sveopće laganje* kada je riječ o doista pročitanim knjigama. Zato nepročitane knjige ostaju tabu-tema za sve nas i za sve naše čitateljske krugove, osobito one akademske. Tabu-tema nepročitanih knjiga za Bayarda je izravna posljedica *odlučujuće prisile* koja se može ovako sažeti: još uvijek živimo u kulturi u kojoj je čitanje sakralizirana obveza i u kojoj se podrazumijeva da se pročita cijela knjiga i da se o knjizi može govoriti samo ako je pročitana red po red. Problemiziranje te *odlučujuće prisile* Bayard započinje pitanjem što uopće znači *pročitana knjiga*. Za njega je ta sintagma posve neodređena jer čitanje shvaća na prošireni način: »Čitanje je prije svega ne-čitanje, i čak kod velikih čitatelja koji mu posvete cijeli svoj život, čin uzimanja i otvaranja neke knjige uvijek prikriva suprotni čin koji se odvija istovremeno i time izmiče našoj pažnji: nehotični čin ne-uzimanja i zatvaranja svih knjiga koje su u drugačijoj konstelaciji svijeta mogle biti izabrane umjesto sretne odabranice.«¹ Iz toga slijedi da svako stvarno čitanje pojedine knjige podrazumijeva gubitak energije, jer se nikad ne može pročitati cjelina. Zato se mudrijim čini *pregled* knjige od njezina cjelovitoga čitanja.

Zato da bismo mogli govoriti o nekoj knjizi, za Bayarda nije odlučujuće to jesmo li ju pročitali, odnosno poznajemo li joj sadržaj, nego kako se s njom snalazimo, tj. jesmo li je u svojoj glavi smjestili na pravo mjesto. Uostalom, i one knjige koje smo osobno pročitali tumačimo odviše subjektivno i zato neprecizno, pa pritom zapravo

¹ P. BAYARD, *Kako govoriti o knjigama koje nismo pročitali*, Zagreb, 2010., 24.

ne prenosimo vjerno misao autora kojega tumačimo, nego stvaramo vlastitu imaginarnu naraciju koja je posljedica naših nutarnjih procesa, uključujući fantazme i iluzije (Bayard takve naracije naziva *knjige-zaslone*). »Ono što smatramo pročitanim knjigama ustvari je neobična gomila fragmenata prerađenih našim imaginarijem, fragmenata koji nisu povezani knjigama drugih ljudi, premda su materijalno identični knjigama koje su nam prošle kroz ruke.«²

Prema Bayardu, inače profesoru književnosti, ključno je odrediti *položaj* pojedine knjige u odnosu na ostale knjige, što samo potvrđuje da je »kultura prije svega posao snalaženja«.³ Stoga se može govoriti o svakoj knjizi, bila ona pročitana ili ne, ako ju umijemo prikladno pozicionirati u *kolektivnu knjižnicu* – širu cjelinu odnosa na kojem počiva određena kultura u kojoj pojedina knjiga nastaje kao jedan od elemenata te iste knjižnice. »Nikada nije riječ o *ovoj ovdje knjizi*, već o cjelini knjiga neke određene kulture iz koje se pojedinačna knjiga može izostaviti. Dakle, ne postoji nikakav razlog da ne kažemo istinu i ne priznamo da nismo pročitali taj element kolektivne knjižnice, što nas pak ne sprečava da o njoj imamo opću predodžbu i da ostanemo jedan od njenih čitatelja. Cjelina – kojoj pripada i osoba autora – nanovo se reflektira kroz svaku novu knjigu koja se u njoj nalazi poput privremenog odraza.«⁴ Ovakvim se pristupom mijenja i definicija nečitanja: »Ne-čitanje nije tek odsustvo čitanja. Ono je istinska aktivnost koja se sastoji od toga da zauzmemo položaj prema beskrajnom broju knjiga kako se u njima ne bismo utopili.«⁵

Zauzimanje toga položaja počinje s uvjerenjem da svaka knjiga podliježe nekoj logici. Konkretno, ako dobro poznamo jedno djelo nekoga autora, smjera ili epohe, za pretpostaviti je da će se jake točke općih ideja naći i u drugim djelima toga autora, smjera ili epohe. Uz ponavljanje općih ideja, knjige u pravilu slijede i logiku svoga unutrašnjega razvoja. Tako će sve knjige istoga autora u pravilu sadržavati identičan način shvaćanja i tumačenja stvarnosti, što omogućuje da se o svim knjigama toga autora govori na temelju tek jednoga njegova pročitana djela. Usto praćenje javne percepcije pojedine knjige (osvrti, komentari, kritike i sl.) predstavlja važan resurs da se govori o knjigama koje nismo pročitali. Taj je resurs, bayardovski nazvan *virtualna knjižnica*, jako je važan i utjecajan. On može čak promijeniti samu knjigu jer je ona osjetljiva na ono što se o njoj govori, čime se opet pokazuje nesigurnost stvarno pročitane knjige. Također ovdje je važno uzeti u obzir i tzv. *unutarnju knjigu*, tj. »skup kolektivnih ili individualnih mitskih reprezentacija koje se umeću između čitatelja i svega novonapisanog i koje bez njegovog znanja oblikuju čitanje«.⁶ Drugim riječima, svi mi baštinimo opće predodžbe kulture koje u nas utiskuju zajedničke crte ideje o svemu, a koje su u skladu s našim nutarnjim procesima i vanjskim okolnostima pod-

² Isto, 92.

³ Isto, 27.

⁴ Isto, 118–119.

⁵ Isto, 29.

⁶ Isto, 89.

ložne stalnoj preobrazbi i uvijek novim tumačenjima. Prema Bayardu, tako nastaju *knjige utvare individualne knjižnice* u kojima, zapravo, mi govorimo o drugim knjigama, a njihov se skup najbolje vidi u već spomenutoj *virtualnoj knjižnici*. Tako nam se otkriva sjecište između *kolektivne* i *individualne knjižnice* u kojem stojimo ne samo dok čitamo neku knjigu nego i dok ju *nepročitano* smještamo u mrežu kulturnih i društvenih odnosa, posve dostatnih za sud o knjizi koju nismo pročitati, a pogotovo za pohvalni govor pred nekim autorom.

Bayardovo proširivanje definicije *nečitanja* dovodi i do redefiniranja *nepročitane knjige*. Čini se da naš profesor književnosti daje negativan odgovor na Montaigneovo pitanje je li knjiga koju smo pročitati i koju smo potom potpuno zaboravili još uvijek knjiga koju smo pročitati. Bayardovski nepročitane knjige jesu i sve one knjige koje smo jednom pročitati, ali smo njihov sadržaj s vremenom zaboravili, čak smo zaboravili da smo ih uopće nekoć i čitati. A, zapravo, svaka pročitana knjiga ulazi u čitateljev proces zaborava i, prije ili kasnije, bit će uvelike njime prekrivena. Štoviše, pomrčina zahvaća i vlastite tekstove, pa se protokom vremena ni sami autori više ne prepoznaju u riječima koje su jednoć zapisali: »Od svojih smo tekstova, nakon što smo ih napisali i odvojili se od njih, udaljeni jednako koliko i drugi.«⁷ Govoriti o pročitanim knjigama pod pritiskom zaborava zapravo znači približno se prisjećati i prerađivati sadržaj neke knjige u skladu s našim novim okolnostima. Posljedično, tu više nije riječ o knjigama koje se mogu svrstati pod *pročitane knjige* u užem smislu riječi.

Zbog takva dinamizma čitatelj se osjeća nesigurno. Zna da ne će uspjeti pročitati ni mali dio napisanoga, svjestan je da sve pročitano brzo zaboravlja i da je pod težinom svojim nutarnjih procesa zaustavljen u mogućnosti da vjerno prenese autorovu misao. Bayard izlaz iz te mučne situacije vidi, među ostalim, u promjeni paradigme. Čitanje se ne treba više shvaćati kao *dobitak*, nego upravo suprotno – kao *gubitak*, pa je zato stvarno čitanje stranicu po stranicu posve zastario izraz kultiviranosti. Nastupaju novi načini čitanja, odnosno *nečitanja* u ublaženom smislu: prelistavanje knjige, čitanje sadržaja, čitanje napreskok...

Vidjeli smo da je osnovna Bayardova teza da se svaka fizička knjiga smješta u *kolektivnu knjižnicu*, poznatu mrežu kulturnih i društvenih odnosa koji se osobno prerađuju i preobražavaju te zbog svega toga može doći i do bitne promjene smisla teksta fizičke knjige. To relativizira važnost stvarnoga čitanja pojedine knjige, relaksira čitatelja koji čitanje više ne shvaća kao dobitak, a nepročitano kao krivnju te mu omogućuje da se zadovolji dobrim smještajem knjige u svojoj glavi već nakon čitanja njezina naslova, autora i sadržaja, iz čega mu se otvara put za donošenje svoga suda i stava o knjizi. Drugim riječima, ne treba čitati knjige, nego se treba (lukavo) snalaziti među knjigama. A takva snalaženja, *ovdje i sada*, nema bez izmišljanja (!): »Koji bismo bolji dar mogli dati studentu od toga da ga senzibiliziramo za umjetnost izmi-

⁷ Isto, 103.

šljanja, to jest izmišljanja sebe? Svako bi podučavanje trebalo težiti tome da pomogne studentima da steknu dovoljno slobode u odnosu na književna djela kako bi i sami postali književnici ili umjetnici.«⁸

Bayard, svjestan da temu nečitanja u našoj kulturi prati osjećaj neugode, pa čak i krivnje, pokušava *dekonstruirati* ideju čitanja i pročitane knjige kako bi zapravo *desakralizirao* čitanje, *deparalizirao* čitatelja zbog poštovanja prema tekstovima i tako pobijedio strah od kulture. U tome pothvatu došao je do stupnja u kojem tvrdi da više nije nužno poznavati sadržaj o kojem se govori da bismo o tome mogli ispravno govoriti i prosuđivati. Dovoljna je, zapravo, samo mašta i bijeg u nepoznato. Svaka knjiga, bila prelistana ili ne, izjednačena je sa svakom drugom, a granica između čitanja i nečitanja zapravo je dokinuta. Tako se kanilo smiriti nesigurnoga čitatelja i potaknuti ga na razvijanje umijeća *odčitavanja* naslova i sadržaja pojedine knjige kako bi ju mogao prikladno smjestiti u *kolektivnu knjižnicu* bitnih odnosa kulture i društva, što zapravo znači prikladno ju smjestiti i povezati u vlastitom umu (a to se prema nekima može postići već za šest minuta).

Francuski je teoretičar s pravom uočio da uvijek kad govorimo o knjigama na neki način govorimo o sebi, ali je taj dinamizam posve apsolutizirao na način da je, zapravo, jedino važno govoriti o sebi, slušati sebe, bez previše zadržavanja na stvarnoj knjizi (upravo se to sve češće danas događa pri predstavljanju knjiga...). Prema njemu, »bitno je govoriti o sebi, a ne o knjigama, ili govoriti o sebi kroz knjige – što je vjerojatno jedini način da o njima dobro govorimo«⁹. Tu leži razlog zašto bi razgovor o nepročitanim knjigama bio stvarno moguć – to ne bi bio razgovor o knjigama, nego o onome što se skriva u nama samima, a tako za Bayarda započinje autentična stvaralačka aktivnost. Prema tomu, što se manje čita na stari način, stranicu po stranicu, to će biti više vremena za stvaranje – za divljenje i mišljenje.

No nije jasno zašto bi osluškivanje mogućnosti pojedinoga djela, njegovo smještanje u mrežu *kolektivne knjižnice*, poklanjanje pozornosti *virtualnoj knjižnici* i svim njezinim reakcijama trebalo biti lakše od stvarnoga čitanja fizičke knjige. Iako osobno mišljenje podrazumijeva odmak od pročitanoga, nije razvidno zašto Bayard za osobno stvaralaštvo podrazumijeva da se na knjigama ne zadržavamo previše, nego da se, zapravo, stalno bavimo sobom, pa i svojom maštom. I nije jasno zašto se oduzima umijeće vjernoga prenošenja autorove misli na temelju stvarno pročitane knjige, dok se legitimira nepotrebnost i nekorisnost čitanja knjige da bismo o njoj mogli ozbiljno govoriti praveći se (hineći) da smo ju zapravo pročitali.

Ovdje prikazani esej vidimo kao poziv da se nikoga ne pribija na stup srama zato što nije pročitao ovu ili onu knjigu. To bi bilo daleko nekulturnije i nepoštenije od nečitanja. Uostalom, svatko je nešto pročitao i nitko nije pročitao sve. Međutim lice-mjerja je uvijek bilo i bit će, pa će se tako lagati i o pročitanim knjigama. No pretva-

⁸ Isto, 176.

⁹ Isto, 168.

rati se da smo pročitali ono što nismo nije rješenje problema našega odnosa prema nepročitanim ili zaboravljenim knjigama, nego novo licemjerje – kojega bi nas trebalo biti sram. Radije s manje zadržke priznajmo koje knjige nismo pročitali. Jer knjige uvijek govore o nama – i one koje smo pročitali, i one koje čekaju da ih pročitate, i one koje dosad nismo pročitali, kao i one koje nikad ne ćemo pročitati. Sve te knjige, sve su one mi.